یادی از دکتر حسین اردستانی، رئیس مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

طلایه‌دار فکور تاریخ‌نگاری دفاع مقدس

علی شیرین

در حالیکه ایام سال نو را سپری می‌کردیم فرهنگ و تاریخ‌نگاری دفاع مقدس یکی از استوانه‌ها و یاران اندیشمند و فکور خویش را از دست داد و در غم فراق دکتر حسین اردستانی رئیس مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، فرهیختگان و حماسه‌نگاران به سوگ نشستند. دکتر حسین اردستانی از رادمردان دوران شکوهمند حماسه و پیشگامان عرصه ثبت و ضبط روایت حماسه‌ها بود که همزمان با روزهای سخت جنگ، علاوه بر به دوش گرفتن سلاح به سراغ قلم هم رفت تا راوی صادقی برای لحظه‌های تاریخی و سرنوشت‌ساز یک ملت باشد. مرحوم اردستانی با ترکیب تجربیات آن دوران و تعهد و تخصص تاریخ نگاری علمی، راهی را در پیش گرفت که ثمره و نتیجه و محصولش را آیندگان به قضاوت خواهند نشست.

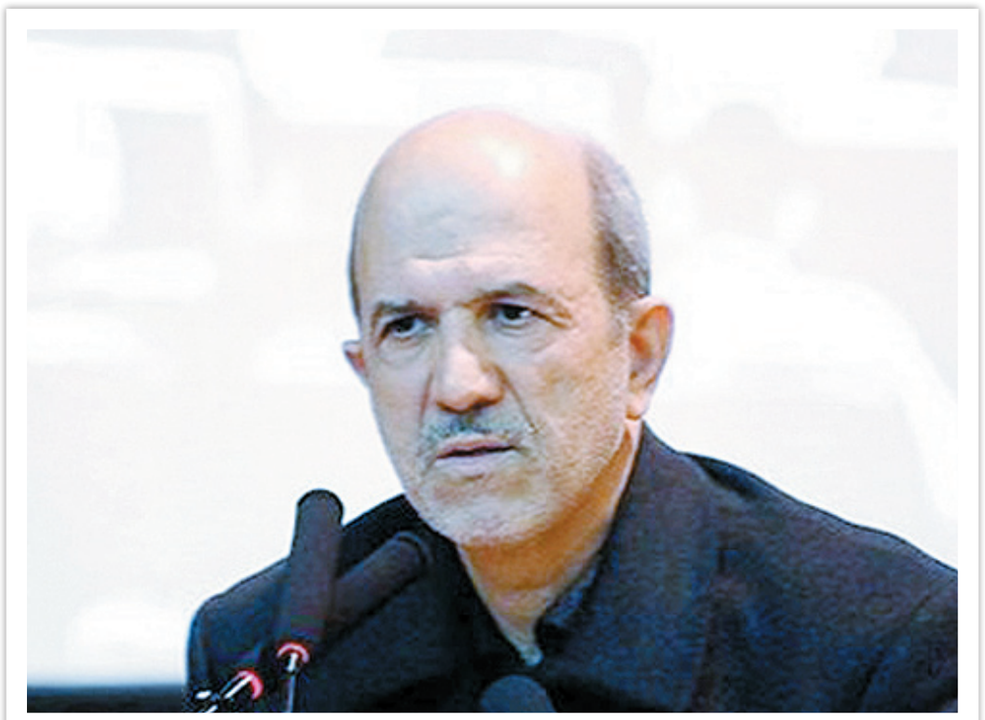

شاگردی در مکتب امام

نویسنده یادنامه آن مرحوم به درستی به توصیف این مقطع از زندگی دکتر پرداخته است: «حسین اردستانی پایبند چارچوب‌های دینی در خانواده و جامعه بود و در خانواده اصیل مذهبی متولد شد و در بستر زمانی انقلاب از پیروان امام و مقلدانش به شمار می‌آمد که پای مکتب شاگردان امام زندگی و تلمذ می‌کرد و اوامر و نواهی امام و نظام برایش اصل خدشه‌ناپذیر بود. در دوره انقلاب با برو بچه‌های مساجد سبحان و امام حسن‌مجتبی(ع) و در محله نظام‌آباد حشر و نشر بسیاری داشت و پا به پا و همراهشان تا پیروزی انقلاب و پس از آن فعالیت می‌کرد.

پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی راهش را در حفظ آن یافت و برای این منظور به سازمان و نهادهای انقلابی پیوست و با آغاز تهاجم عراق علیه ایران روانه جبهه‌های جنگ شد تا علیه تجاوز دفاع کند. بعد از گذشت دو سال از جنگ در سال ۶۱ با توصیه دوستان محله قدیمی به بخش جنگ دفتر سیاسی پیوست و همکاری‌اش از راوی‌گری در این حوزه آغاز شد و به مدت ربع قرن ادامه یافت.» (یادنامه دکتر حسین اردستانی، نوشته امیر رزاق زاده) آن مرحوم در ادامه این همکاری پس از این، با پذیرش حضورش به عنوان راوی در این عرصه کارش را به طور رسمی آغاز کرد و با تهیه دفاتر یگان‌ها و قرارگاه‌ها عمدتاً معطوف به تهیه گزارش‌های نبرد گوناگون تا پایان جنگ شد و با این حرکت بخشی از خلأهایی که ممکن بود موجب انحراف در روایت تاریخ جنگ شود را پر کرد.

به دنبال پذیرش قطعنامه ۵۹۸ و برقراری آتش‌بس، او با الهام از تعالیم امام راحل با قبولی در کنکور سراسری دانشگاه‌ها، وارد عرصه نوینی از زندگی خود شد و راه جدیدی را در زندگی علمی اما در مسیر انقلاب اسلامی و ارزش‌های دفاع مقدس روی خود گشود.

ورود به دانشگاه و عرصه پژوهش

مرحوم اردستانی همزمان با پذیرش در رشته علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی و مقارن با تحصیل، موقتاً از مرکز مطالعات و تحقیقات دفاع مقدس منفک شد و همراه با جمعی از محققان و پژوهشگران مرکز در دوره عالی و دافوس سپاه مشغول به کار شد. در حین مشارکت با آن مراکز، برای تهیه متون آموزشی دفاع مقدس برای فرماندهان به ارائه طرح‌هایی از قبیل احیای منابع مرکز در قالب علمی و کلاسیک و پروپوزال همت گماشت و از همکاری در این زمینه دریغ نکرد و در کار پیاده‌سازی بخشی از نوارهایش و بازبینی دقیق آنها اهتمام فراوان داشت.

تحصیلات علمی و دانشگاهی را در مقاطع کارشناسی با رتبه عالی و پذیرش بدون آزمون در مقطع کارشناسی ارشد و از آن پس دکترا را تا انتها سپری کرد و در کسوت هیئت علمی به کار تدریس وتحقیق مشغول شد.

در باره این مقطع از زندگی دکتر اردستانی در یادنامه ایشان آمده است: «در این اثنا پیشنهادهای متعدد همکاری با مراکز مختلف از جمله شهردار یکی از مناطق تهران و همکاری با معاونت فرهنگی و تبلیغات دفاعی ستاد کل نیروهای مسلح و وزارت خارجه را نپذیرفت و در مبادی آموزشی و پژوهشی دفاعی برگرفته از تجارب دوران هشت سال دفاع مقدس ادامه فعالیت داد و با انتشار ده‌ها شماره فصلنامه تخصصی سیاست دفاعی و تدوین کتب روزشمار اقدام کرد. در این مقطع بین او و مرکز فاصله می‌افتد به طور موقت اما دکتر اردستانی از هنگام جدا شدن موقت از مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ تا بازگشت دوباره بدانجا همواره یکی از معتمدان طرف مشاوره مرکز بود و در جلسات مربوطه دوران مسئولان دهه ۷۰ تا ۸۰ حضور مستمر داشت و نقطه‌نظرات عمیق و علمی خویش را صادقانه بیان می‌کرد. مضافاً بر این، امین فرماندهان سپاه و جنگ هم بود و در دوره‌ای که پیشنهاد ادغام و اتمام کار مرکز شد اهتمام بسیاری به عمل آورد تا از فروپاشی مجموعه مورد نظر جلوگیری کند و در این راه نیز در کنار اعضای مرکز سایر دلسوزان خارج از مرکز موفق بود.»

گشودن حوزه‌های نوین در تاریخ‌نگاری دفاع مقدس

گشودن حوزه‌های نوینی همچون تاریخ شفاهی فرماندهان، موضوعات جامعه‌محور و نظارت بر کار راهیان نور به‌موازات ده‌ها مأموریت گذشته نشان از توسعه قلمرو مرکز در تراز ملی و فراملی دارد که نیاز به ناخدای ماهر و زبده و دست از جان شسته‌ای مثل اردستانی داشت. آن مرحوم از هنگام حضورش در سال ۱۳۶۱ تا ۶ فروردین ۱۳۹۶ پیشینه ربع قرن حضور در کسوت راوی‌گری و پژوهشگری و تاریخ نگری و تاریخ نگاری و آموزش مفاهیم جنگ هشت ساله ایران و عراق را یافت و در این سیر، اصولی را برای خود قرار داد. پشتکار و سختکوشی اردستانی زبانزد همه همکاران بود. وی برای تعیین راهبرد تحقیقاتی و نقشه راه پژوهشی مرکز، در مقاطع مختلف همایش‌های فشرده‌ای با حضور پیشکسوتان و جوانان مستعد در تهران و شهرستان‌های مختلف برگزار نمود و از نتایج آن نیز در مرکز بهره‌برداری کرد.

کتاب‌شناسی دکتر اردستانی

«مبدأ تحول در استراتژی نظامی ایران» و «تنبیه متجاوز» دو اثر چاپ‌شده از مرحوم دکتر حسین اردستانی است.

دکتر اردستانی از ماه‌های ابتدایی شکل‌گیری عملیات‌های بزرگ، وارد بخش تاریخ جنگ دفتر سیاسی سپاه پاسداران شد و پا به پای فرماندهان برجسته جنگ، در صحنه‌های حساس و سرنوشت‌ساز دفاع مقدس حضور داشت و به ثبت دقیق تاریخ جنگ همراه با جزئیات آن پرداخت. در عملیات خیبر حضور او در قرارگاه مرکزی نجف، به عنوان ناظری دقیق و منصف، مستندات ناب و ماندگاری در اختیار مورخین و محققین جنگ قرار داده است. آن مرحوم و دوستان راوی‌اش در سایر بخش‌های دفاع مقدس نیز این مجاهدت‌ها را تکرار کردند تا گنجینه اسناد دست اول جنگ از مجاهدت خاموش آنها مهیا شود و در دسترس محققان، پژوهشگران و دانشجویان قرار گیرد. مرحوم اردستانی همزمان در سال‌های پس از جنگ با استفاده از اسناد دسته‌اولی که خود در تهیه آنها نقش مؤثر داشت، تحقیق و تألیف در حوزه جنگ تحمیلی را با رویکردی تحلیلی و عمیق کلید زد. در همین راستا «مبدأ استراتژی نظامی ایران» و «تنبیه متجاوز» را به نگارش در آورد.

تنبیه متجاوز

این کتاب نگاهی نظامی ـ سیاسی به جنگ دارد و از تابستان ۱۳۶۱ تا فروردین ۱۳۶۷ را در بر می‌گیرد. این دوره با عملیات «رمضان» آغاز می‌شود و با پیروزی در عملیات «والفجر ۱۰» پایان می‌پذیرد. موضوع اصلی این دوره، بحث «تنبیه متجاوز» و «موازنه‌ی نظامی» است. کتاب به چهار فصل تقسیم شده است که فصل اول آن «تحول اساسی در صحنه نبرد»، فصل دوم «ابتکار نظامی»، فصل سوم «تغییر موازنه به نفع ایران» و فصل چهارم «تغییر استراتژی عملیاتی و عوامل مؤثر بر آن» است. همچنین بخش‌های جمع‌بندی و نتیجه‌گیری و منابع و مآخذ در پایان هر فصل و فهرست راهنما (اشخاص، اماکن و...) و رویدادها و نقشه‌های محورهای عملیاتی، در پایان کتاب آمده است.

مبدأ تحول در استراتژی نظامی ایران

این کتاب، اثر برگزیده دهمین دوره جایزه کتاب فصل در تابستان ۱۳۸۸ است. در ابتدای این کتاب، ساختار نظام بین‌الملل در زمان وقوع جنگ ایران و عراق بیان و سپس استراتژی نظامی عراق بررسی شده و بحران داخلی و مسئله جنگ، تحلیل و در ادامه به وضعیت نیروهای مسلح شامل ارتش، سپاه و بسیج اشاره شده است.

علاوه بر این تشریحی از استراتژی نظامی ایران از زمان تجاوز عراق تا قبل از عملیات ثامن‌الائمه نیز به چشم می‌خورد. در پایان، یک تعریف تئوریک از استراتژی تحول راهبرد نظامی ایران در عملیات ثامن‌الائمه، ارائه شده است.

پیشگفتار، مقدمه، فصل اول: محیط بین‌المللی، فصل دوم: استراتژی نظامی عراق، فصل سوم: بحران داخلی و فرعی شدن مسئله جنگ، فصل چهارم: استراتژی نظامی ایران، فصل پنجم: اشغال و آزادسازی شرق کارون، فصل ششم: تحول در راهبرد نظامی و فهرست نقشه‌ها از جمله بخش‌های این کتاب هستند.

جهادگر عرصه تاریخ‌نگاری دفاع مقدس

پس از عروج رئیس مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس برخی از همرزمان و مسئولان و فرماندهان دوران دفاع مقدس با انتشار پیام‌هایی یاد آن استاد و حماسه‌نگار را گرامی داشتند.

سرلشکر پاسدار محمدعلی جعفری فرمانده کل سپاه پاسداران از سردار اردستانی به عنوان جهادگر عرصه تاریخ‌نگاری دفاع مقدس یاد می‌کند و می‌افزاید: حضور و نقش‌آفرینی‌های سترگ، ممتاز و جهت‌بخش مرحوم اردستانی در ثبت تاریخ جنگ و صیانت از حقایق و واقعیات دفاع مقدس هشت ساله و تدوین و ترسیم هنرمندانه و صادقانه حوادث و رخدادهای آن مقطع خطیر و تاریخ‌ساز کشور و به ویژه مدیریت و سامان‌بخشی این امر در مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، در خور تحسین و ان‌شاءالله قرین اجر و ثواب اخروی خواهد بود. سرلشکر صفوی دستیار و مشاور عالی فرماندهی معظم کل قوا هم در پی درگذشت دکتر حسین اردستانی در این باره می‌نویسد: حضور ارزشمند آن راوی صدیق در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل و تلاش خالصانه و تأثیرگذار در ثبت وقایع دفاع مقدس و بیش از دو دهه مجاهدت مستمر برای انتقال علوم و معارف دفاع مقدس که ناشی از دغدغه‌مندی و احساس تعهد و تکلیف ایشان بود، توشه‌ای است که در پیشگاه ایزد منان مورد محاسبه قرار خواهد گرفت. سردار سرلشکر محمد باقری رئیس ستاد کل نیروهای مسلح هم درباره وجوه شخصیتی رئیس مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس نوشته است: بی‌تردید دکتر اردستانی از طلایه‌داران برجسته تاریخ‌نگاری دفاع مقدس و از محققان، نویسندگان و راویان پرتلاش و متفکر این حوزه به شمار می‌رود که پس از جنگ تحمیلی استکبار جهانی علیه انقلاب اسلامی و ملت ایران، رسالت خود را «زینبی» به تأسی از بانوی قهرمان کربلا و عاشورا، فعالیت در عرصه ثبت راستین و دقیق هشت سال دفاع مقدس و حقایق و واقعیات تاریخ‌ساز و الهام‌بخش آن برگزید. حقیقتاً من حسرت می‌خورم از این دغدغه‌های مسئولانه‌ای که ایشان داشت. از این اتاق به آن اتاق، از مصاحبه این فرمانده به مصاحبه آن فرمانده، خیلی چیز عجیب و قابل تحسینی بود.

سرلشکر محسن رضایی هم به پاره‌ای از وجوه شخصیتی این نام‌آور عرصه تاریخ نگاری دفاع مقدس اشاره می‌کند و می‌گوید: آدم تا زمانی که این گوهرها را از دست نداده قدرش را نمی‌داند، هرچه من فکر می‌کنم باورم نمی‌شود. هم حادثه غیرمنتظره بود هم به‌قدر و منزلت حسین بیشتر آگاه می‌شویم. ای کاش در زمان حیات ایشان این قدر و منزلت‌ها را می‌فهمیدیم. به‌هرحال عروج عاشقانه ایشان از میان ما دردناک است. مخصوصاً برای خود من دردناک است ولی از شما یاران ایشان، شاگردانش و برادران ایشان می‌خواهم که همین عشق، همین صفا و دلسوزی را که ایشان برای میراث امام و دفاع مقدس داشتند ادامه بدهید. بالاخره از ۱۰ سال عمر حضور امام(ره) در جمهوری اسلامی، هشت سالش در جنگ بوده و حفظ ارزش‌ها و دستاوردهای جنگ و انتقال این اثر بزرگ یعنی انتقال امام(ره)، یعنی حفظ امام(ره). حفظ ارزش‌های جنگ، حفظ امام(ره) است. حفظ میراث جنگ، حفظ شهدا است.

سرلشکر پاسدار قاسم سلیمانی فرمانده سپاه قدس هم مرحوم اردستانی را از جمله پیام‌رسانان دوران دفاع مقدس می‌داند و می‌افزاید: ایشان با تعهد انقلابی و ولایی خود از چهره‌های مؤثر در ثبت وقایع جنگ و رشادت‌های رزمندگان دفاع مقدس و در رسالت پیام‌رسانی و روایت ارزش‌های جهاد و شهادت، از شخصیت‌های ممتاز و از سابقون بود که ان شاءالله پاداش خیر و جزای اخروی برای خود ذخیره نموده است.

نگاه

جستاری در کارنامه جهادی اولین فرمانده لشکر شهید سپاه

شهادت در دوازدهمین جانبازی

احمد محمدتبریزی

در نخستین سال‌های تأسیس لشکر ۲۷ محمدرسول‌الله(ص) احمد متوسلیان، ابراهیم همت و رضا چراغی بازوان پرتوان و قدرتمندی برای هدایت و رهبری رزمندگان بودند. سه یاری که هر کدام وزنه‌ای سنگین برای جبهه‌ها محسوب می‌شدند و نیروها با تبعیت از فرمان آنها بهترین عملکرد را نشان می‌دادند. پس از اسارت حاج احمد متوسلیان، فرماندهی لشکر به حاج ابراهیم همت سپرده شد و رضا چراغی فرماندهی گردان حمزه را بر عهده گرفت.

به گزارش «جوان»، رضا چراغی که در کودکی نامش در شناسنامه به اشتباه رزاق ثبت شده بود، با قیام امام خمینی همانند بسیاری از هم نسلانش مسیر زندگی‌اش را پیدا کرد. پیوند خوردن مفاهیم انقلابی و اسلامی با رضا از او مجاهدی ثابت‌قدم ساخته بود. با پیروزی انقلاب و شروع غائله کردستان خیلی سریع خود را به جمع رزمندگان رساند و در مبارزه با گروه‌های ضدانقلاب و معاند از هیچ کوششی دریغ نکرد. او با حضور در مریوان تجربیات گرانبهایی را در زمینه مسائل نظامی و فرماندهی آموخت.

پدر شهید چراغی درباره ویژگی‌های پسرش می‌گوید: «اهل پارسایی، تقوا و دیانت بود و همواره نسبت به انجام واجبات و ترک محرمات تقیه خاص داشت. از دنیا و زخارف آن پرهیز می‌نمود و اهل ریا و ریاست نبود. وقتی او را به عنوان فرمانده لشکر معرفی کردند و از او خواستند به سپاه منطقه ۱۰ تهران برود و حکم فرماندهی‌اش را بگیرد، گفت خجالت می‌کشم دنبال این چیزها بروم. او عاشق شهادت بود. در طول جنگ، ۱۱ بار مجروح شد و خودش گفته بود که اگر خدا بخواهد، بار دوازدهم شهید می‌شوم و چنین هم شد. اهل ولایت بود و به اهل بیت(ع) ارادت می‌ورزید. در مسئولیت‌هایی که به عهده می‌گرفت، جدی و پر کار بود. نسبت به حفظ بیت‌المال سخت حساس بود و هرگز از آن استفاده شخصی نمی‌کرد.

با تشکیل تیپ ۲۷ محمد رسول‌الله(ص) توسط حاج احمد، رضا چراغی نیز از آن به بعد همراه تیپ ۲۷ در عملیات‌های مختلف شرکت کرد. شهید چراغی حاج احمد متوسلیان را استاد خود می‌دانست، خصوصیات بارز اخلاق و رفتار نظامی او را الگوی خویش قرار داده بود و از همان اولین روزهای حضورش در میریان، با نشان دادن شجاعت و رشادت، جوهر خویش را نمایان ساخته بود. با تشکیل تیپ ۲۷ محمد رسول‌الله(ص) توسط حاج احمد، رضا نیز از آن به بعد همراه تیپ ۲۷ در عملیات‌های مختلف شرکت کرد.

شهید رضا چراغی در عملیات فتح‌المبین در کنار حاج احمد متوسلیان و شهید حاج همت به بررسی و شناسایی مواضع نیروهای متجاوز عراق پرداخت. او در آن عملیات فرماندهی گردان حمزه را بر عهده داشت و در منطقه دشت عباس در برابر تانک‌های دشمن وارد عمل شد.

در عملیات بیت‌المقدس که لشکر روی جاده آسفالته اهواز - خرمشهر عمل می‌کرد، شهید چراغی مسئولیت سه گردان را بر عهده گرفت و با لیاقت و توان بالا، تا فتح خرمشهر به هدایت نیروها پرداخت. در این عملیات، از ناحیه پا مجروح می‌شود. پس از بهبودی نسبی، در عملیات مسلم ابن عقیل (ع) که پاییز سال ۶۱ در منطقه سومار انجام شد، حاج همت به عنوان فرمانده قرارگاه ظفر منصوب شد و شهید چراغی فرماندهی تیپ محمد رسول الله (ص) را به عهده گرفت. در این عملیات تیپ حضرت رسول الله (ص) حدود ۱۳ گردان داشت که هدایت آنها با رضا بود. رضا بر اثر جراحات قبلی پایش در گچ بود و ناراحتی زیادی داشت، در حالی که سرم به دستش وصل بود، از داخل آمبولانس عملیات را در شرایط بحرانی هدایت می‌کرد.

شهید رضا چراغی سرانجام در عملیات والفجر یک که در منطقه عمومی فکه انجام گرفت، پس از ابراز رشادت تمام و ایثار و حماسه، به شهادت رسید و روح بزرگوارش به ابدیت عشق پرواز کرد. یکی از همرزمان شهید لحظه شهادت رضا چراغی را چنین بیان می‌کند: «دشمن در ارتفاع ۱۴۳ فکه پاتک سنگین زده بود. به هر ترتیبی بود، خود را به آن جا رساندم. رضا چراغی، عباس کریمی، اکبر زجاجی در حال شلیک آر پی جی ۶۰ بودند. دشمن پاتک سنگینی زده بود. هرچه اصرار کردم که عقب برگردند، قبول نکردند. روی ارتفاع فقط شش نفر سالم مانده بودند که می‌جنگیدند، رضا چراغی، عباس کریمی، اکبر زجاجی و سه نفر بسیجی که سخت درگیر بودند. دشمن تصور می‌کرد که نیروی زیادی روی ارتفاع است. عصر که دوباره به ارتفاع رفتم، دیدم عباس کریمی و دو نفر از بسیجیان، پیکر غرقه به خون چراغی را با برانکارد حمل می‌کنند.»

رضا چراغی، نخستین فرمانده لشکر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بود که خرقه شهادت پوشید و راه دیگر سرلشکران سپاه را به سوی آسمان گشود. جانشین او، حاج همت، حدود یک سال بعد شربت شهادت نوشید و فرمانده بعدی این لشکر نیز، درست یک سال بعد به درجه رفیع شهادت نائل گشت.

جدول

طراح: علیرضا سجادی فر ■ شماره ۵۰۶۵

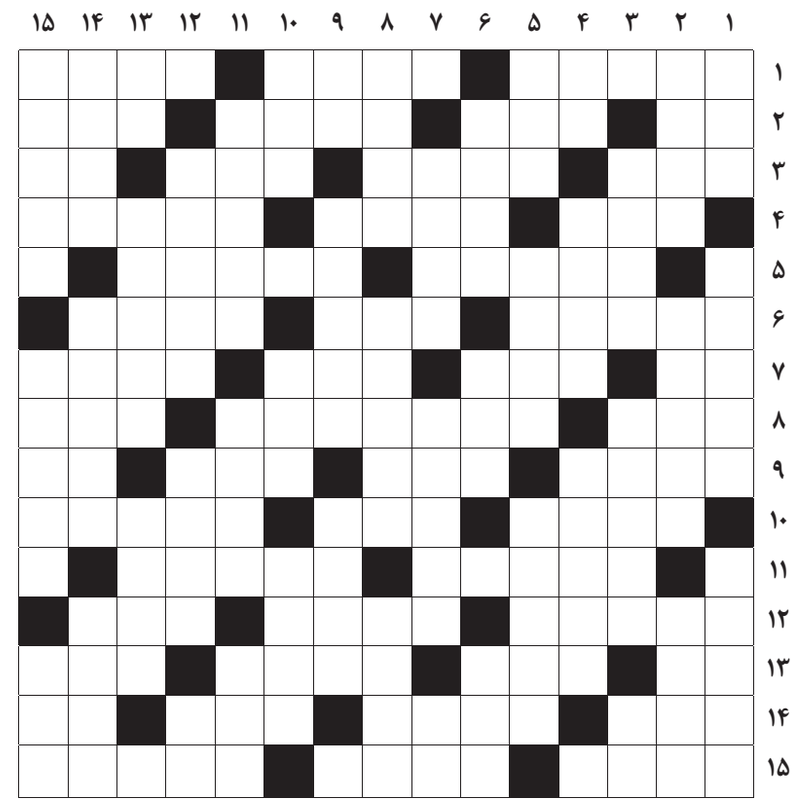

از راست به چپ

■ ۱- از محرمات در دین اسلام- واحد مکالمات تلفنی- ویرگول ■ ۲- بخار دهان- پوست درخت خرما- شیرینی سوغات تبریز- از رژه می‌بینند ■ ۳- جاده قطار- پایتخت چک- ترش و شیرین- نوعی حلوا ■ ۴- راندن چهارپا- دو رنگ- دایره‌ای در نیروی انتظامی ■ ۵- نویسنده آلمانی گروه محکومان- تبهکاران ■ ۶- چهره- سروسامان- آخرین فرستاده خدا ■ ۷- صابون خیاطی- رود رنگی- کاشف آبله- ستاره ■ ۸- پسر عرب‌زبان- فرشته روزی- از شهرهای شیعه‌نشین سوریه ■ ۹- تیری که با کمان انداخته می‌شود- نشانه قرآنی- سخن منظوم- نور اندک ■ ۱۰- جانشین- از انجیل‌ها- حامله ■ ۱۱- عدد اعشاری- نوعی حیوان نقب‌زن ■ ۱۲- چه غریبانه رفتند از این خانه- سفیه- ظریف و شکننده ■ ۱۳- تذکره- جنین به وسیله آن تغذیه می‌کند- نسبت زن و شوهر- دروازه‌بان ■ ۱۴- مراسم شادی- مسلک حزبی- کهنه‌پرست- تکرارش آوای فاخته است ■ ۱۵- اشاره- کتف- دشت و بیابان

از بالا به پایین

■ ۱- از نام‌های خورشید- استانی که قالی‌اش معروف است- در این مکان ■ ۲- وزیر خارجه اسبق امریکا- راننده هواپیما- عصبانی ■ ۳- تجملی- جمع نادر- رطوبت ■ ۴- خاندان- شاه مغولی- آسمان ■ ۵- صدای موتور نامیزان- قاب عینک- رسوا ■ ۶- لباس رسمی- نام مادر حضرت یوسف- از صادرات زیبای کشورمان ■ ۷- ماه پاییزی- علمی شیمی قدیمیان- یک و یک ■ ۸- طفیلی و پارازیت- زیبایی چهره- ماه وسط زمستان ■ ۹- سرمربی فوتبال آلمان- شاعر شعر پریشان- زادگاه کریستف کلمب ■ ۱۰- بیماری- محاسن- زیباروی ■ ۱۱- زنگ خطر- آهار- از گله زاید ■ ۱۲- جوانمردی- آدم آهنی- نت میانی ■ ۱۳- برگ برنده- آرزوی بزرگ- عظیم و قوی هیکل ■ ۱۴- از یاران مولا علی(ع)- تاکسی در اختیار- دستگاه تولید برق در موتور اتومبیل ■ ۱۵- پیش‌پرده- بام همدان- آزمایش و تست

جدول سودوکو

ارقام ۱ تا ۹ را طوری قرار دهید که در هر ردیف، ستون و مربع‌های کوچک سه در سه فقط یک بار به کار روند.

			۸		۹			۶
		۴			۷			
	۹	۷			۶			۵
				۳				
	۶	۵					۸	
				۱			۳	
			۵			۲		۱
۷	۳		۹					
۲			۴			۹	۶	

جدول کلمات متقاطع
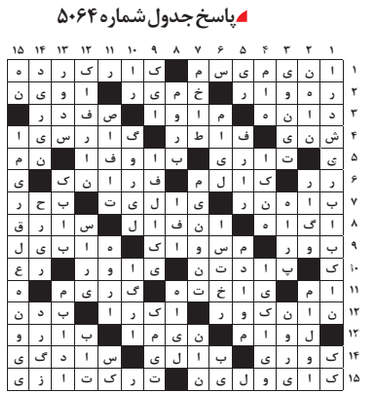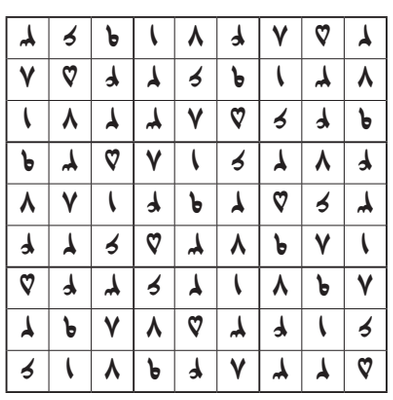
پاسخ جدول شماره ۵۰۶۴